

A tekintély helye a vallásban.

II.

Vallási tudatunk és hitünk alapja: az egyéni intuitio, észre-vétel az erkölcsi és szellemi igazságok világában. Ez az egész emberi nemnek közös tulajdona, a mennyiben t. i. kisebb-nagyobb mértékben mindnyájunkban föllelhető. A próféta, ki a múlt és jelen eseményeiből kiindulva, a bekövetkező jövőre irányítja tekintetünket, ki össze tudja fűzni a jelenben láthatót a még láthatatlannal, e közös emberi tulajdonságokat magasabb fokban bírja másoknál, és ez által különbözik tőlük. Mindez igen természetesnek látszik sokak előtt, míg mások azt a kérdést teszik fel, hogy ha ez csakugyan így van, adhat-e akkor nekünk Isten valóságos apocalypsis, t. i. közvetlen, gyors feltárását örökkévaló tényeknek, melyek kívül esnek tehetségeink, munkálkodásunk körén, de melyek mégis e körre átalakítólag hatnak? A kérdés azonban itt nem az, hogy mit tehet vagy nem tehet Isten, a ki mindenható, hanem az, hogy az isteniből mit tud befogadni az emberi erő. Erre nézve két ténnyel kell leszámolnunk; először, az emberi erő nincsen úgy alkotva, hogy örökös tények hirtelen való feltárását elfogadhassa — és, hogy a föld, mely kimért törvények szerint folytatja pályáját, szintén nem lehet ilyen dolgok véghezvitelének színhelye; másodsor pedig, az emberi tehetségek csakis szellemi és erkölcsi örök igazságok befogadását bírják meg. Az az apocalypsis, mely ez igazságok fölötti dolgokat igyekszik közvetíteni, egy isteni személy incarnatioját kell hogy föltételezze; ilyen dolgot azonban emberi tanúság soha meg sem is közelíthet, mert minden közvetített vízió csak a közvetítőhöz viszi az embert, nem pedig az igazságok forrásához; s mint-hogy ilyen dolgokban a közvetítő eszköz csak emberi lehetne, az emberi életben az abszolút isteni tekintély munkája meg is szűnnék.

Jézus maga, kit az egész világ legalább is egyik legnagyobb prófétának ismer, minden apocalyptikus kérdést válasz nélkül hagyott,

vagy azoknak eszményi értelmezést adott. A legfönségesebb dolgokról olyan kijelentéseket adott, melyeket a legmiveltebb és a legközönségesebb lélek is megértve, minden aggodalom nélkül követhetett és követhet. Személye és tanításai azonban annyi különböző magyarázatot, hitet keltettek föl személyes és későbbi követőiben is, hogy idővel már nem prófétáról, hanem mythologiai elferdített alakról számol be előttünk a történelem, mely nevét reánk hagyta. S hogy, a mennyire lehet, kihalászsuk a zűrzavarból a valóságot, szükséges megismerkednünk eme legkorábbi magyarázatok közül egy nehánynyal, melyek az új-szövetségben foglaltatnak.

A legrégebbi eszme, melyet e tekintetben ismerünk, úgy állítja előnkbe Jézust, mint az Isten által megígért Messiást. Hogy Jézus lett volna a zsidók nemzeti Messiása, ezt önmaga sehol sem állítja önmagáról; sőt említés van Lukácsnál IX., 21. és Máténál XVI., 20. arról, hogy ő tanítványait intette: senkinek se mondják, hogy ő a Krisztus. Vannak azonban a synoptikus evangéliumokban egyes kifejezések, mint „Isten fia“, „Dávid fia“, „ember fia“, melyeket sokan szeretnek a zsidók messiási eszményképére, ki a Jézusban testesült meg, alkalmazni. Ezek közül az „Isten fia“ elnevezés későbbi eredetű Jézus koránál, mint a hogy mutatja Pál apostol egyik levele, Róm. I., 3, 4, hol az áll, hogy Jézus Dávid fia a test szerint, de Isten fiának bizonyult *feltámadása által*. Az „ember fia“ nevezetet pedig Jézus a leggyakrabban nem magáról használja, hanem általános értelemben; sőt a mikor magára alkalmazza is, nem találunk benne semmi vonatkozást a messiási hivatalra nézve. Ha pl. önmagáról mondotta volna, hogy az „ember fia *eljön* megítélni eleveneket és holtakat“, bizonyára így mondotta volna: „*Visszatérek* megítélni eleveneket és holtakat“, mert hiszen az evangéliumok szerint tanítványainak többször kijelentette, hogy „*En még visszatérek hozzátok*“. Jézus a messiási nevezetre soha igényt nem tartott, azt soha ki nem jelentette, mert „*ama nemzedék jelt kívánt*“ — és azt az igazi Messiás nemzete előtt meg nem tagadhatta. A zsidók messiási eszménye nemzeti álom volt; mint a hogy minden nemzet, melynek dicsőséges múlt után elnyomatásban kell sinylődnie, várja a szabadditót, mert hiszen Isten igazságos kormányzásában — így volt ez a zsidókkal is. Jézus személyes követői voltak azok, kik ama esdálatosan hangzó igazságok hallatára őt tarták ez eszmény megtestesítőjének — és ezzel megkezdődik egy új rendszer Jézus személyéről, a prófétai alak ellagyásával. Eme rendszernek pedig, midőn

a Messiáshoz fűzött remény be nem teljesült, változáson kellett keresztül mennie; e változás első fázisával pedig a Páli iratokban találkozunk, melyek közvetlenül az apostoli korszak után sorakoznak. Pál apostol a pogány világból magával hozta az universalizmust, a zsidók sovinizmusa ellenében. Előtte Jézus úgy tűnt fel, mint a ki halálával lerázta magáról a földiségben reátapadt nemzetiséget, és így lett az általános emberiség prófétájává, — *halála után*. A kereszt a Pál tanításainak gerince; az az általános változásnak megnyitása és symboluma az új szervezetnek, melyben egy halhatatlan fajnak egyedüli feje a második feltámadott Ádám. A mózesi törvények érvényessége elveszett a kereszttel, elveszett a törvény által okozott bűn, elveszett a bűn által okozott halál, de a kereszten megjelent a regeneráló második Ádám, ki halhatatlanságot nyújt a szeretet törvényében, betüröl a lélekre, testiségből lelkiségbe, öntudatlanságból öntudatra ébresztve a világot. Bármennyire szépek és a tiszta vallásos érzést nemesítőek is legyenek azonban Pál eszméi Jézusról, azokban az ő személyére vonatkozó történelmi adatokat megtalálni nem tudjuk, mert önála a feltámadás minden dolgok kezdete; az előbbi hitrendszernek egy tovább vitt változata, mely aztán tetetőzést nyert abban az új irányban, melynek terméke a IV. evangéliom.

A pogány művészet és izlés, mely Pált is befolyásolta, a rendszer emez új változatán már teljes diadalt ül. Az alexandriai Logos, Jézus alakjára ráhuzva, „testté lett“. Nincs itt már sem születés, sem halál, hanem örök élet, különböző változványokban. Isten örökkévaló fia az, kit e kép nyújt, ki egyenesen isteni, ellenvéleményt nem tűrő tekintélylyel munkálkodik. Az isteni kijelentés ő általa kezdődött, ő benne végződött, „elvégeztetett“. Igaz, hogy némileg alá van rendelve az Atyának, ki őt elküldötte — de viszont a Logos nélkül Isten e küldetéssel járó munkálatot nem végezhetne volna el. Bizonyosságok erre a következő kifejezések, melyeket Philo igen elmésen honzol: „Terentsünk embert“ és „Isten teremté az embert Isten képére“. Miért nem mondja így a szent irás: „Isten teremté az embert *saját képére?*“ Mert egyetlen halandó természet sem formálható a legfelsőbb Atya közvetlen képmására, hanem csak ama második Istenére, ki az ő Logosa. Az ember gondolata a legfelsőbb, egymagában álló gondolatot el nem érheti, csak annak a kifejezését, a Logost; mert a Logos a való Isten képmása, és az ember csak ennek a Logosnak a képmása — s így

teremtettünk újra a Logosban, mely testté lett a Jézusban. A ki őbenne hiszen, kegyet nyer Isten előtt és kizárólagosan csak általa; a ki nem hiszen, az már *előre* elítéltetett, mert az emberi akarat a Logostól veszi eredetét. „A ki engemet megtagad az emberek között, azt én is megtagadom az én mennyei atyám előtt“. A Logos egy az Atyával, a kitől jött és a kihez visszatér — minden közbeeső dolog pedig semmit sem változtat az ő természetén. Még egy lépéssel tökéletesen elhagyjuk a Názáreti Jézust és eljutunk a róla alkotott mythologia befejezéséhez, mely a maga szörnyűségében — talán csak a hagyomány kedvéért — ma is a keresztény világ nagy részének hitét képezi, mely soha Jézusnak gondolatát meg nem járta: a szentháromsághoz. Az egyszerű próféta, ki tanítványainak azt is megtiltotta, hogy jónak nevezzék, egy képzeleti világba vonatott, hová sohasem tartozott; mert a messiási, második Ádámi, Logosi esodálatos igények mind megannyi iskola által személyére huzott sallangok, melyek igazi alakjának csak deformálására szolgálnak ma, midőn őbenne az Istent megismertető hitnek forrását kutatjuk.

Nem kevesebb fictióval teljesek azok az elméletek, melyek az első évszázakban a Jézus megváltási munkájára vonatkozólag keletkeztek; és hasonlóan a személyére vonatkozó elméletekhez, ugyan azt a fejlődési fokozatot tárják előnkbe. A tizenkét apostol előtt a rossz, a bűn teljesen ethnologiai jellemmel bírt, megkülönböztetve az igazi izraelitát a pogány néptől, mely más Istenek teremtménye; Pál már emberi jelleggel ruházza fel, mely a természeti embert a lelki embertől különbözteti meg; míg a IV. evangelista kozmikai alakba öltözteti és az ördögi munkát választja el az istenitől. Az első irány egy nép, a második az emberiség, a harmadik az egész teremtés érdekében szolgál.

A primitiv evangélium (Máté, Márk, Lukács és Ap. Csel.) teljesen a nemzeti érzés hatása alatt áll, — az emelkedik az egyéni érzés fölébe, mert Isten kizárólagosan Izrael népének ígérte a Messiást, kinek elébe a pogánytól teljesen elkülönülve, mint egységes megtisztult nemzet kell hogy álljon a zsidó. Pálnál a bűn ára a halál. De minő halált ért ez alatt? Csak a halálra való készületet, mely a bűnnek természetes, elkerülhetetlen következménye. Physikai halál vár mindnyájunkra egyaránt. Különbséget teszen azonban abban, hogy kire-kire mi vár a halál után; a *megváltottakra*: várakozás az újjászületendő életre; a *megváltatlanokra*: örökös eltűnés — de sehol sem említ

örök tüzet, örök poklot. Az ember, testi szervezeténél fogva nem alkalmas arra, hogy földi állapotából közvetlenül Istennél keressen módot a szabadulásra; szükséges egy újjáalakító hely és eszköz, melyben előkészítetik az Atya előtt való megjelenhetésre. A szabáditás tehát emberfeletti erőttől kell jöjjön. Pál szerint ez a második Ádámmal jelentetett ki, a ki egyedüli közbenjáró az új faj és Isten között. „És ő meghalt mindenekért, tehát mindenek meghaltak; és meghalt azért, hogy a kik élnek, ne éljenek többé önmaguknak, hanem annak, a kik érettük meghalt és föltámadott“. (II. Kor. V. 14., 15.). Pál apostol értelmezése szerint, azonban, Jézus a mit tett, nem a saját személyi szentségéből kifolyólag tette, hanem mint a halála által regenerált faj megszemélyesítője, közbenjárói hivatálából kifolyólag. Ő az emberi nem essentiája; az ő kereszthalála engesztelte ki a mult idők vétkeiket, az első Ádám gyermekei bűneit. Az ő feltámadása az új Ádámmal e világra jött élet sava.

A mi a IV. evangélium tanításait teljesen elválasztja a Páléitól és azokénál egy egészen más körben forgó társadalom rétegeiből kiemelkedő eszméket nyújt — abban nyilvánul, hogy a mig Pálnál a megszentelődés nem kezdődhetik mindaddig, mig a mult bűnei el nem mosatnak a kereszten megfizetett bűnhődéssel és hogy akkor először a megtisztult lélek találkozhatik a kiengesztelt Isten szeretetével, — addig a keresztnek eme jelentősége a IV. evangéliumban teljesen eltűnik. A testté lett Logos egyedüli úr a földön már *életében*, nemcsak halála után. A Logos azonban, mely testet öltött, reá nézve igen különös világban kezdi meg munkásságát. Az evangélium szerint, ugyanis, semmi sein teremtetett az ő beleegyezése és közreműködése nélkül és mégis az általa alkotott világban egy uralgó ellenállásra talál, a ki nem más, mint a sötétség fejedelme, az ördög. Jézus gyakran szól így: „Ti, a ti Atyátoknak, t. i. az ördögnek vétkeiben nyögtök“. Ha az ördögtől uralt világ teremtése az űs-Logos tudtával és beleegyezésével történt, akkor megváltási munkája merő játék az emberiséggel; ha pedig az ő akaratán kívül, akkor igen bajos dolog elhinni, hogy ő az Istennek „egyedüli örökkévaló szent fia“, ki „örök jogon ül Atyjának jobbján“. A megbánás és megbocsátás eszméje, mely az egyéni embernek Istenhez való viszonyát szabályozza, teljesen idegen az evangéliumban. Jézus véréhez, mely a kereszten kiontatott, nem fűződik semmiféle kiengesztelő ezélat. A test, mely csak felvötetett a munka véghezvitelére, a keresztnél elhagyja a lelket és többé nem tér vissza a földre, hanem

maga helyett hagyja a szent lelket, a mely szószóló lesz az Atyánál. Tudtak-e mindezekről az apostolok? Lehetetlen elhinnünk, hogy azok még csak Pál apostol agyában is megfordultak volna, mert valami nyoma csak látszanék az ő, vagy mások írataiban. Mivel pedig ez nem található — a mai elfogulatlan bíráló mintegy kényszerítve van arra, hogy e fajta eszméket apostoli eredetűeknek ne tartson. A ki egyszer mint csodálatos ember, később mint még csodálatosabb Isten-emberi és végül már mint megtestesült Isten jelenik meg a vétekben nyakig sülyedt emberek között, hogy megmentse őket egy nép, az emberiség, az egész teremtés érdekében és pedig minden egyes esetben *különböző módozatok föltétele mellett*, — az nem lehet egyéb, mint megannyi tradicionális iskolák produktuma, az eredeti alak által vetett megannyi árnyék, mely nő vagy apad a világosság napjának emelkedésével és sülyedésével; s minél inkább sülyed a világító nap, annál inkább nő a sötét árnyék.

De bármennyire különböztek is az első tanítványok a Jézus személyéről és munkájáról alkotott fogalmainkban, abban mindnyájan megegyeztek, hogy a Jézus újra eljövetelének, ígérete szerint, meg kell történnie. A közbeeső idő alatt pedig az ő vállaikra nehezedett a munka, hogy tovább haladjanak a megkezdett úton, hogy a „kicsiny sereg“ Isten országává nőjje ki magát. Ők tekintették magokat az isteni kegy eszközei bizományosainak, melyek Jézus pályájának kezdetén és végén nyilvánítottak ki a keresztségben és az úrvacsorában. Kizárólag ezek lettek ama jegyek, melyek által bárkit Jézus tanítványai közé soroztak, és pedig a keresztségnél a Szentlélek, az úrvacsora vételénél a Jézus megváltó halála erejének közremunkálása által.

A keresztségről azonban tudnunk kell, hogy a IV. evangelium kivételével, mely az előbb elmondottak után Jézusra vonatkozó történelmi adatnak nem tekinthető — schonnan sem tűnik ki, hogy Jézus tanítványait akár megkeresztelte, akár a keresztség gyakorlására őket intette volna. Az egyetlen hely, a mely ilyen dologról említést tesz, (Máté XXVIII. 19.) a Jézus *halála utáni* időről szól, és pedig trinitárius szellemben — a mi nyilván elárulja egy későbbi compiler szellemét. Ez a formula különben semmiféle történelmi alappal nem bír a II. évszáz közepé előtt, a midőn ugyanis először tesz róla említést Justin Martyr és Cyprian a III. évszázban. Keresztelő János is keresztelt — megkeresztelte Jézust, de az már csak el nem hihető, hogy ő az Atyának, **Fiúnak** és Szentléleknek

nevében keresztelt volna, annál kevésbbé hitte ő maga, hogy ezáltal isteni kegyben részesüljön a megkeresztelt egyén. Pál apostol maga mondja, hogy ő nem keresztelni, hanem az evangéliumot prédikálni küldetett, és hálát ad Istennek, hogy egy pár lelken kívül senkit sem keresztelt meg — pedig volt követője szép számmal. I. I. Kor. I. 14.—16. Apollos, Aquila, Priscilla, minden megkeresztelkedés nélkül is hűséges *tanítványai* voltak a Jézusnak, a mint kitűnik Ap. Csel. XVIII. 24.—XIX. 7.-ből. A kereszttség már meg volt Jézus föllépése előtt és így az nem is keresztény intézmény. Pál az egyedüli apostol, a ki megkeresztelkedett, de ő is a Jézus nevére, és kezdetben az Ap. Csel. írójának bizonyossága szerint csak ez a formula volt általános használatban

Az egyszerű megkeresztelkedés is később deformálódott, gyakran igen különös eszmék fűződven annak véghezviteléhez. Ugyanis, a ki megkeresztelkedett, a vízbe mártással eltűnt benne a régi ember, és az újra fölmerüléssel megjelent a megszentelt lélek. Később ismét szükségesnek látták, hogy ezt az átváltozást külső jelekkel is még hatásosabbá tegyék, s ezért tétetett kötelezővé már Cyprian idejében, hogy a papnak meg kell szentelje a vizet, mert ha nincs a vízben szent lélek, nem moshatja le a bűnt. Ez a „bűn-lemosás“ pedig mennyi visszaélésnek lett forrásává, bizonyítja Nagy-Constantin esetétől napjainkig minden hozzáfűzött babona. Az anglikán egyháznak egyik érseke (Laud) 1890-ben úgy nyilatkozott, hogy a kis csecsemőnek nem szabad addig mászkálni sein, míg meg nem kereszteltetett, nehogy a pogányok útján tanuljon meg járni!

Az úrvacsorára vonatkozólag négy adatunk van, Máté, Márk, Lukács és Pálnál. Az utóbbiaknál arról van említés, hogy két vacsora volt; az elsőt agape, az utóbbit, mely a tulajdonképeni intézmény, eucharistos név alatt hagyta ránk a történelem. A négy adatban igen sok lényeges eltérés van; míg az egyiknél a bor, a vér jelképezője „kiontatik érettetek“, addig a másikonál „sokakért“, míg a harmadiknál „mindeneknek bűnök bocsánatjáért“. Az első azt akarja magyarázni, hogy Jézus, mint megígért Messiás, a zsidó nemzetért (melynek 12 törzsét a 12 tanítvány személyesíti) áldozza föl magát; a két utóbbi pedig, hogy nemesak a zsidókért, hanem a pogányokért és minden népekért. A historiai igazságok mellett mindezekben a Jézus nyomában keletkező különböző iskolák magyarázatait találjuk, midőn ugyanis nemesak a zsidókra, hanem a pogányokra is kiterjesztetett az evangélium tanítása, a mi pedig

Jézus halála előtt nem volt folyamatban. Ezek és más apróbb részletek lehetetlenné teszik, hogy tisztán lássuk amaz eredeti úrvacsorát, melyet napjainkig szentségben hozott le a hagyomány, mint az isteni kegynek egyik eszközét, mely nélkül hiába való a menny ajtaján való kopogtatásunk. Nem kevésbé tarthatjuk össze-egyeztethetőnek eme kifejezést: „Nem iszom többé a szőlőtőnek nedvéből, míg újra nem iszom veletek az Isten országában“, azzal a mit a sadduceusoknak mondott egykoron: „Ti nem ismeritek az Isten hatalmát, mert a midőn a halottak feltámadnak, se nem házasodnak, se férjhez nem mennek, hanem olyanok lesznek, mint az angyalok“.

Hogy az úrvacsorának mi volt eredeti jelentősége, ma már teljes pontossággal meg nem határozható. Legelfogadhatóbb nézet az, hogy Jézus, ki tanítványaival együtt élte le életének legmagasztosabb részét, kikhez a diadalok és megpróbáltatások annyira kedves emléke fűzte, ki magát ő velök úgy szólván egy családból valónak tekintette (a husvéti bárány elfogyasztása is ezt bizonyítja) ama jegyek vételében csak az ő számukra igyekezett emlékeztetést tenni földi életét. Mit is érdekelhette volna őt az igen válságos perczben ama külső világ, mely ha követte is, csak habozva tette és a szerencsétlenségben megtagadta? Kik ő neki legkedvesebbek voltak, azok emlékezetében kívánt élni továbbra is, a mint hogy reájuk bizta a további véghez viendő munkákat. A Messiásnak, az áldozati báránynak, a halhatatlan Ádámnak, az örökkévaló Logosznak, ki egy megváltási munkát befejezett, a ki maga helyett új közbenjárót hagyott az emberek között, ilyen emlékeztető dolgokra szüksége nem lehetett, mert ott állott volna ő örökös emlékül a bűntől megváltott lelkekben. És a „12 apostol tanítása“ (Α:δ:α:χ:η, k. b. I. évszáz vége, második eleje) nem is beszél se Krisztusról, se új szövetségről, se áldozati bárányról, se a Jézus kereszthalálával összefüggő legendás kiengesztelő mysteriumokról, visszatérésről.

Sőt a mi több, a kenyeret nem is úgy tünteti föl, mint a Jézus testét, hanem az mint több magnak egy lényeggé egyesülése, jelenti az egyház egységét, melynek fennmaradásáért fordulnak Istenhez, — kizárólag Istenhez. A bor pedig csak mint lelki ital szerepel, mely erősíti a hivek együttes hitét és egymás iránti szeretetét. Így áldoztak az első keresztények az első százév végén, imában, mely egyedüli útja a lélek kiengesztelődésének Istennel. Lehetséges lett volna-e ez, ha Jézus az utolsó vacsora alkalmával

egy örök időkre szóló intézményt hagyott volna hátra, melyben való részesedés nélkül nincsen isteni kegy a veszendő léleknek? S ha mégis emez egyszerű csemény, melynek egyéb jelentősége sohasem lehetett az egyszerű megemlékezésnél Jézusról, az idők folyamán külső kicngesztelő áldozattá fajult, oltárral, tömjénnel, átlényegüléssel stb. vegyítve — arról felelős a babonás legenda, mely hinni és érteni az önmaga lábán sohasem tudott, hanem a gyorsan működő phantaziára bízta a való életben könnyű szerrel fél nem fogható dolgokat.

Hátra van még annak megvizsgálása, hogy az első keresztények minő eszméket alkottak egy jövő életről, vagyis minő képzetek voltak a halál utáni állapotról. E tekintetben a régi zsidó eszmékben az alapot már lerakva találták; a zsidók képzetéből ugyanis soha el nem mosódott a nemzeti eszmény: az „ország“ historiai, geographiai helyreállítás. Egy más világról alkotott képzetük csak abban nyilvánult, hogy a test az örök sötétségbe tér, t. i. Ábrahám kebelébe. Voltak azonban kivételek is Mózes, Elijás, Énok esetében, kik „elragadtattak“, de a kiknek vissza is kell térniök és ők fogják helyreállítani az elveszett Izraelt. Ez alapokon építették föl az első keresztények a „menyország“ képzetét, hozzáadván a Názáreti Jézusnak, mint Messiásnak, mint a Messiás szenvedésének és feltámadásának „tényeit.“ Midőn aztán az eszmék fuziója megtörtént, a hiszékenységnek már igen kevés érv kellett arra, hogy meggyőzessék a menyország megalapításának gyors voltáról. A synoptikusok és a Jelenések könyve mind földi megváltást jósolnak. Földi uralma lesz a Messiásnak, ki az újra alapított Jeruzsálemben 1000 évig fog uralkodni. A sátán birodalma, mely az eljövételig hatalmasan növekedik, akkor összeomlik; pogányok, kik addig megtagadták Jézus nevét és tanításait, egyszerre az ő táborában esküsznek örök hűséget a kereszténység zászlója alatt. Pálnál habár még nála is találkozunk Messiási eszmékkal, mindez szellemibb alakot ölt. A keresztel be van fejezve a megváltás, több cselekedetre, vagy hosszabb időre szükség nincsen, a regenerált faj megszemélyesítőjének halhatatlanságával megállapítva az Isten országát, — az ő benne való hit által megigazulunk.

A IV. evangéliumból mindez eltűnt; az incarnatio: minden, mely betetőzi az Isten országának épületét és a Fiúnak szemlélése által kezdődik az idvezülés. — Általában, ez iratok a következőket állítják: Jézus feltámadott és az Atyánál van; onnan a Szentlélek

által közlekedik és végtére egyesíteni fogja a hiveket mind egy akolban. De hogy mindez a mennyben vagy a földön történik-e meg; hogy mindenki halála alkalmával, vagy együttesen a Jézus visszatérésével nyer-e üdvözölést; hogy egy nyilvános ítélet után, vagy annak mellőzésével történik-e mindez, — ezekről, a mennyiféle irat, annyiféle értelmezést ad. Ez eszmék később könnyen utat nyitottak a testi feltámadás hitének, melynek az első évszázadokban legékeesebben szóló apostolai voltak Papias, Justin Martyr, Irenaeus, Hippolytus stb. Irenaeus mondja, hogy az új Jéruzsálem megalapítása és abban Jézus 1000 éves uralkodása Palaestinában fog megtörténni, ennél fogva abban testileg kell megjelenni; továbbá, annyira nagy bőség lesz emez idő alatt, hogy az oroszán is csupa polyvával él, s meghuzódik a gyenge bárány előtt (a bárány nem Jézust jelképezi.) Az Urral (Jézus) egy asztalnál fognak lakmározni a szentek, így keresvén elégtételt a mult idők szenvedéseiért. Az elköltözött egyén azonban nem tér egyenesen Istenhez, szükséges egy bizonyos közbeeső út is, mert a világ gyarlótsága után a tökéletes boldogság megsemmisítheti a lelket, mielőtt idvezülhetne. Mikor tehát az 1000 év kitelik, a többi meghaltak is idehozatnak, egy általános ítélet után megszűnik a Jézus uralma, s helyébe lép az isteni monarchia. Ime az irányító eszmék, melyek a pokol és purgatorium rémséges szülötteinek adtak életet, hogy hajmeresztő doctrinák tartásáért rettegésben az emelkedni vágyó lelket, melynek porhüvelyé ama doctrinák „apostolainak“ elegendő jövedelmet izzadni nem tudott. A trombiták azonban sem az első keresztényeknek, se másoknak nem harsogtak; Jézusról, haláláról, mennyországról alkotott mythologiák elveszítették értéküket a lélekben bizó lélek előtt s így lassanként visszatért a lelkekbe a kiátkozott pogányvilág két elméjének, Plato és Pythagorasnak amazoknál sokkal erősebb sejtelmé: az egyéni lélek új élete egy szellemi világban. Mert minden mythologiának az a végzete, hogy az eljövendő dolgok megtörténtét e föld szűk határai közé szorítja, emberi vonásokkal rakja tele s így önmagában hordja a veszendőséget.

Másként volt-e e szabály alkalmazva Jézus személyére? A Messiásnak újra vissza kell térnie, hogy megalapítsa a próféták által megígért birodalmat; — a második Ádám bebizonyította feltámadását, tehát még munkál e földön, — „élek többé nem én, hanem él bennem a Krisztus“, — az örök Logos bármely pillanatban felültheti az emberi testet, hogy az újra bűnbe süllyedt emberiséget

visszatérítse az Atyához. Mindezekben a Jézus valódi személyiségéből nem lehet semmi, a mi az ő saját vallását követőknek hitéül szolgálhasson, mert a mi az ő munkálkodása idejétől lefolyt hosszú történelem és a mindennapi élet nekünk tanít, meghazudtol minden az ő személyét érintő, emberi értelmet meghaladó csodás dolgokat, azokhoz fűzött várakozásokat, reménységeket, jövőndöléseket. Emberi elfeledett hitek, reménységek, melyeket soha be nem igazolt az élet, — föléledhetnek újra, találhatnak újra számtalan követőkre, kik vakbuzgóságból vagy öntudatos lélekkel igyekeznek beléjük új erőt önteni; hagyományok lehetnek szentek milliók előtt, — de örök élete az egész világmindenségben csak egy dolognak van, — a mi nem tűr ellentmondást, a mi nem csodálatos és emberfölötti, a mi nincs kötve személyhez és időhöz: és ez az igazság. Jézus életében is ezt kell keresnünk; és ha megtaláltuk, elveszhet vagy megmaradhat minden ő hozzá fűzött mythologia, lehet ő Isten vagy isten-ember vagy közönséges ember — előttünk csak akkor fog ő tiszta és érthető alakban állani, mint állhatott egykoron személyes követői előtt. Mig ezt legalább is meg nem közelíthettük, addig öntudatos Jézust követők, keresztények nem lehetünk.

LÖFI ÖDÖN.

Az unitáriusok főtanácsi gyűlése.

I.

Ferencz József püspök megnyitó beszéde.

Méltóságos és főtisztelendő Egyh. Főtanács!

A XX-dik században ma tartjuk első főtanácsi gyűlésünket és ma először tartjuk ujonnan épített kollegiumunkban. E két körülmény tágas tért nyitna meg számomra az elmélkedésre. De tekintettel éppen új kollegiumunknak a mai napon történendő megnyitásával előttünk álló ünnepélyekre, e főtanácsi gyűlésünket megnyitó beszédemmel, nagyon rövidre szoritkozom.

Ez évvel tehát egy új századba léptünk. Ki ne lenne kíváncsi közölnünk, hogy mit rejt az méhében általában hazánkra és nemzetünkre, legközelebről egyházunkra nézve? De a jövő titkát Isten magának tartotta fenn; annak leplét halandó kéz félre nem lebbentheti. Tekintettel azonban a letűnt század eseményeire, a mennyiben azok az egyházi, a vallási életre vonatkoznak, nekem legalább úgy tetszik, hogy inkább reménnyel, mint aggodalommal nézhetünk az új század elébe. Mert tény az, hogy a lelkiismeret szabadsága a letűnt században jelentékeny hódítást tett az emberek szívében az egész polgáriassult világban. A mi vallásunk pedig az evangélium mellett a lelkiismeret szabadságán alapulván, ez által szélesebb talajt nyert magának. S nem lenne nehéz kimutatni, hogy ha névleg az unitárius vallásnak aránylag ma is még kevés követője van, hiteseink s ezek között különösen az Isten személyi egységének hiteseinké, tehát vallásunknak hittanilag sarkpontja, nemesak hogy többé nem találkozik oly ellenszenvvel, mint századokon át, hanem mind több oldalról nyer igazolást. Nem lehet tagadni, mintha a vallási élet bensősége vesztett volna a letűnt században eddigi erejéből s ebből kifolyólag általában az erkölcsi élet is meglazult volna. Éppen ezért hitelveinkhez való szigorú ragaszkodás mellett, a mi természetesen nem zárja ki azoknak fejlődését, főleg az erkölcsi élet ápolására kell fordítanunk legfőbb gondunkat a beköszöntött